

О. В. УРСУЛЯК

Олена Василівна Урсуляк, викладач ВСП «Чернівецький юридичний коледж НУ «ОЮА»

АВСТРІЙСЬКИЙ ЗАКОН ПРО ВВЕДЕННЯ СУДУ ПРИСЯЖНИХ 1869 Р.: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Чинний КПК України відновив функціонування на її території судів присяжних, однак поточний варіант правової основи їх діяльності викликає чимало зауважень як у фахових правознавців, так і в інших членів суспільства. Об'єднання професійних суддів і присяжних в одну колегію, нерозмежованість їхньої компетенції, обмеженість юрисдикції суду присяжних та інші невідповідності сучасного стану інституту суду присяжних світовій практиці та національному досвіду його організації спонукають до нових наукових пошуків. У цьому контексті важливим видається пізнання австрійського досвіду формування інституту суду присяжних, в якому маловідомим у вітчизняній історико-правовій науці аспектом є закон про введення суду присяжних 1869 року.

Перша спроба запровадити класичну модель суду присяжних в Австрійській імперії відбулася внаслідок прийняття австрійської Конституції 1849 р., за ст. 102 якої суди присяжних повинні були виносити вердикт у справах про тяжкі злочини та правопорушення у сфері політики й преси¹. Процесуальні аспекти діяльності судів присяжних в Австрії були визначені тимчасовим КПК 1850 р., після чого в усій державі почалося формування цих органів. Однак уже в 1952 р. було прийнято закон, який ліквідував суди присяжних². Це було зумовлено поверненням австрійської влади до абсолютної монархії, в умовах якої діяльність суду присяжних була неможливою.

Відновлення суду присяжних стало можливим лише після утворення Австро-Угорщини – дуалістичної монархії. 21 грудня 1867 р. Австрійський рейхсрат затвердив австро-угорську угоду та нову Конституцію. Вона поширила свою дію на всі землі, підвладні Австрії (у т. ч. Галичину та Буковину), а в Угорщині (в її складі перебувало Закарпаття) було відновлено дію Конституції 1848 року³. Австрійська конституція складалася з п'яти конституційних законів: Закону про зміни закону від 26 лютого 1861 р. про імперське представництво; Основного закону про загальні права громадян для королівств і земель, представлених у Державній раді; Основного державного закону про створення Імперського суду; Основного державного закону про судову владу; Основного державного закону про здійснення урядової та виконавчої влади. У ст. 11 Основного державного закону про судову владу 1867 р. було встановлено правову норму, за якою кримінальні справи про тяжкі злочини та злочини політичного характеру, а також вчинені шляхом друку, повинні були вирішувати суди присяжних⁴. Звісно, вона не могла одразу вступити в дію, адже на той час в Австро-Угорщині не існувало судів присяжних. Відтак була потреба в прийнятті спеціального закону, який би їх утворив і визначив організаційно-правові та процесуальні основи діяльності цих органів.

9 березня 1869 р. в Австрії було прийнято закон про введення суду присяжних, який був спрямованим на реалізацію конституційних положень про відновлення діяльності суду присяжних⁵. У преамбулі цього документа зазначалося: «для виконання положень ст. 11 конституційного закону про судову владу від 21 грудня 1867 р. ще перед вступом у дію нового кримінально-процесуального кодексу, приймаючи до уваги зафіксовані у скарзі проступки і злочини, за згодою обох палат імператорської ради оголошується розпорядження про наступне...»⁶. Отож, можна вважати, що потреба у відновленні суду присяжних була настільки істотною, що тогочасний законодавець вирішив прийняти спеціальний закон ще до прийняття нового КПК, яке відбулося 23 травня 1873 року⁷. У цьому контексті варто згадати, що австрійська влада ХІХ ст. була більш рішучою, ніж українська влада періоду незалежності, оскільки відновлення суду присяжних стало можливим лише з прийняттям КПК 2012 року.

Відповідно до § 16 Закону про введення суду присяжних 1869 р. суд присяжних складався із судової палати і дванадцяти присяжних (лава присяжних). Судова палата складалася із голови і двох суддів, а якщо розглядалася справа про злочин, за який передбачалося покарання більше як п'ять років позбавлення волі, то чотирьох суддів та секретаря судового засідання. Голова Вищого крайового суду призначав на строк одного року заступника голови, суддів і двох запасних суддів до складу палати в суді присяжних з числа суддів відповідного суду, при якому функціонував суд присяжних. Голова суду першої інстанції зазвичай головував на засіданнях суду присяжних⁸. Це свідчило про важливість інституту суду присяжних у тогочасній судовій системі.

На момент прийняття закону про введення суду присяжних 1869 р. судова система Австрії була доволі складною. Крім загальних судів, діяли різноманітні спеціалізовані суди (торговельні, промислові, військові тощо). Система загальних судів складалася з чотирьох ланок: повітові суди, крайові та окружні суди, вищі крайові суди, Найвищий касаційний трибунал у Відні⁹. З-поміж названих судових органів суди присяжних діяли при крайових і окружних судах, адже саме їм були підвідомчі справи, вирішення яких потребувало участі присяжних.

Сесія суду присяжних відбувалася, як правило, раз на три місяці, проте Вищий крайовий суд був уповноваженим визначати за потребою частіше проведення сесій суду присяжних (§ 17 Закону 1869 р.). На кожне засідання суду присяжних викликалися визначені у службовому списку 36 присяжних, із числа яких відбиралися дванадцять необхідних присяжних, які займали лаву присяжних в кожній окремій кримінальній справі. Відповідно до § 20 закону про введення суду присяжних 1869 р. безпосередньо перед початком судового засідання відбувалася процедура формування лави присяжних. Вона починалася після перевірки присутності присяжних секретарем. Якщо хтось із присяжних не з'явився, головуючий суддя доповнював їх кількість до 36 осіб з числа запасних присяжних¹⁰.

Закон про введення суду присяжних 1869 р. не містив норм стосовно вимог до присяжних і порядку складання їх списків, залишивши в дії норми попереднього законодавства. У Буковині до списків присяжних у 1869 р. входило 300 осіб, у 1871 р. – 339, у 1875 р. – 324. У числі цих присяжних перебували такі авторитетні тогочасні особистості, як Василь Волян, Антон Кохановський, Йозеф Помпе, Костянтин Томашук та ін.¹¹. Отож, норми нового закону на західноукраїнських землях почали діяти у тому ж 1869 р. на відміну від правобережних українських губерній Російської імперії, де суди присяжних утворювалися значно повільніше.

Відповідно § 33 закону про введення суду присяжних 1869 р. після завершення розгляду справи головуєчий суддя повинен був провести нараду з іншими членами палати (професійними суддями) і за її результатами визначитися із питаннями, які необхідно поставити присяжним. Ці питання мали бути укладатися в письмовій формі і бути підписаними головуєчим суддею. Тоді він зачитував їх і передавав у письмовій формі підсудному та його захиснику. Обидві сторони могли висловлювати заперечення проти питань і подавати клопотання про внесення змін до них. Питання про доцільність таких змін невідкладно вирішувала палата. Якщо все ж таки зміни були внесені, головуєчий вдруге зачитував питання присяжним¹². Участь сторін кримінальної справи в уточненні питань для присяжних вказувало на розвиток принципу процесуальної змагальності в тогочасній Австро-Угорщині.

Основне питання полягало в тому, чи відповідач винен у діянні, яке лежить в основі скарги. У ньому враховувалися всі визначені законом ознаки злочинного діяння, посилаючись на скаргу потерпілого чи її частину, на якій ґрунтувався обвинувальний висновок (§ 34 закону 1869 р.). Якщо існувало припущення, що підсудний перебував у певному стані чи мав місце факт, який міг би цілком звільнити його від кримінальної відповідальності, то суд повинен був поставити відповідне питання щодо одного з таких припущень (§ 35 закону 1869 р.). Про обтяжуючі та пом'якшуючі обставини можна було ставити відповідні питання присяжним лише тоді, якщо їх наявність за законом могла істотно змінити вид покарання, але в жодному разі не тоді, коли вони впливали лише на розмір покарання в межах одного виду покарання, а також якщо судді у зв'язку з наявністю пом'якшуючих обставин було дозволено виходити за нижню межу передбаченої законом міри покарання (§ 37 закону 1869 р.)¹³.

За Кримінальним кодексом Австрії 1852 р. обставини, що пом'якшували кримінальну відповідальність, поділялися на дві групи: такі, що стосувалися самого злочину (замах, незакінчений замах, добровільна відмова від заподіяння більшої шкоди) та ті, що стосувалися особи злочинця (недосягнення злочинцем 20-річного віку, слабоумство, позитивна характеристика до вчинення злочину, скрутне матеріальне становище, явка з повинною, добровільне виказування своїх співучасників і сприяння їх розшуку, відшкодування збитків, наявність тиску чи погроз із боку ініціатора злочину)¹⁴.

Питання, які ставилися присяжним, формулювалися в такому варіанті, щоб на них можна було відповісти не інакше як «так» або «ні» (§ 38 закону 1869 р.). Після постановки питань головуєчий суддя оголошував, що засідання закрито. Він повинен був у стислій формі узагальнити основні результати судового засідання, ознайомити присяжних із передбаченими законом ознаками складу відповідного злочину та значенням наявних у питаннях законодавчих положень і звернути їхню увагу на інструкції про проведення нарад і голосування (§ 39 закону 1869 р.). Відтак голова передавав записані питання присяжним, які після цього негайно йшли у нарадчу кімнату. Їм також передавали обвинувальний висновок, речові докази, а також інші процесуальні акти, за винятком протоколів про допит свідків. Водночас головуєчий виносив ухвалу про виведення відповідача із залу судового засідання (§ 40 закону 1869 р.)¹⁵.

Присяжні обирали більшістю голосів зі свого складу керівника лави. Відповідно до § 42 закону про введення суду присяжних 1869 р. присяжні не мали права залишати нарадчу кімнату, не прийнявши рішення про вердикт у справі. Ніхто не мав права під час їхньої наради заходити в нарадчу кімнату без письмової згоди головуєчого судді. Наведена норма мала на меті забезпечити неупереджене волевиявлення присяжних на основі їх сумління та життєвого досвіду. Після проведення наради керівник лави на підставі § 43 закону про введення суду присяжних 1869 р. пропонував присяжним голосувати в усній формі щодо питань у тій послідовності, у якій вони були поставлені головуєчим суддею, запитуючи кожного присяжного окремо про його думку. Керівник лави присяжних голосував останнім. Присяжні повинні були дати відповідь на всі питання «так» або «ні», проте їм також було дозволено давати лише частково стверджувальну або заперечну відповідь на питання. Їхня відповідь звучала в таких випадках наступним чином: «Так, але не з цими або іншими обставинами, які містяться в питанні»¹⁶.

Для підтвердження питання про те, чи підсудний вчинив діяння, що ставилося йому в вину, а також для підтвердження питань про наявність обтяжуючих обставин потрібно було не менш як дві третини голосів присяжних. Стосовно пом'якшуючих обставин і обставин, які виключали або звільняли від кримінальної

відповідальності, достатньо було простої більшості голосів. Коли ж голоси присяжних розподілялися порівну, вважалося, що був прийнятий вердикт більш сприятливий для підсудного (§ 44 закону 1869 р.)¹⁷.

Після завершення голосування присяжні поверталися в зал судових засідань і займали свої місця. Головуючий доручав їм оголосити результати своєї наради. Тоді керівник лави присяжних вставав і говорив: «Присяжні згідно з присягою і сумлінням відповіли на поставлені питання таким чином...» (§ 45 закону 1869 р.). Якщо рішення присяжних було нечітким, неповним або суперечливим за змістом, суд повинен був прийняти з цього приводу ухвалу і передати присяжним питання та відповіді з вимогою про те, щоб вони повернулися у нарадчу кімнату і після повторного обговорення уточнили своє рішення (§ 46 закону 1869 р.)¹⁸.

Згідно з § 47 закону про введення суду присяжних 1869 р. якщо підсудний був визнаний вердиктом присяжних винним у злочині, а судова палата в складі професійних суддів одноголосно вважала, що присяжні допустили очевидну помилку, вона мала право скасувати вердикт і скерувати відповідну справу іншим присяжним. У випадку повторного судового розгляду відповідної справи жоден суддя чи присяжний із попереднього складу суду не мав права брати участь у її вирішенні. Якщо вердикт другого складу лави присяжних збігався із попереднім вердиктом, судова палата не мала права його скасовувати й повинна була винести на основі такого вердикту остаточний вирок¹⁹. Аналогічна можливість скасування вердикту присяжних професійними суддями, якщо ним було визнано винним явно невинуватого підсудного, в той час існувала і в Російській імперії²⁰. Як видається, аналізоване законодавче положення було цілком доцільним і відповідає принципу гуманізму.

Якщо вердикт присяжних заперечував вину підсудного, суд виносив вирок, у якому оправдовував підсудного. Коли присяжні визнавали підсудного винуватим, слова надавалося прокурору, що подавав пропозицію щодо виду та розміру покарання, яке слід було призначити. Після нього заслуховувалися потерпілий, підсудний і його захисник. Їм заборонялися висловлювання, спрямовані на те, щоб поставити під сумнів встановлені у вердикті присяжних факти. Вони повинні були висловити свою позицію щодо виду та розміру покарання, а також заявити про потребу відшкодування шкоди, завданої злочином (§ 50 закону 1869 р.)²¹.

Паралельно з Австрією в 1869 р. суди присяжних були утворені також і в Угорщині, однак їх компетенція обмежувалася тільки кримінальними справами про злочини, вчинені шляхом друку²². Відтак можна вважати, що суди присяжних у Галичині, Буковині та Закарпатті були відновлені майже одночасно.

Таким чином, трансформація Австрійської імперії у дуалістичну монархію викликала необхідність відновлення правових інститутів, ліквідованих в часи неоабсолютизму. До них, безперечно, належав суд присяжних, значення якого в тогочасній правовій системі підтверджували і окрема стаття про нього в Конституції 1867 р., і прийнятий у 1869 р. спеціальний закон про введення суду присяжних. Зміст згаданого документа цілком відповідав тогочасним європейським стандартам (насамперед французькому КПК 1808 р.) судівництва за участю присяжних. Він чітко розподілив процесуальну компетенцію між палатою (професійними суддями) та лавою (присяжними), а також надав відповідні гарантії сторонам судового процесу. Згодом закон про введення суду присяжних 1869 р. було кодифіковано до складу австрійського КПК 1873 р. без істотних змін у змісті статей.

¹ *Петрів Р.* Австрійські, Австро-угорські і Галицькі конституції (кінець XVIII–XIX ст.ст.) / Роман Петрів. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2005. – С. 39.

² *Tomczyk R.* Proces karny w monarchii Habsburskiej. Od drugiej polowy XVIII wieku do 1918 r. / Ryszard Tomczyk // Edukacja humanistyczna. – Nr. 1 (28). – Szczecin, 2013. – S. 72.

³ *Кульчицький В. С.* Історія держави і права України / В. С. Кульчицький, Б. Й. Тищик. – К.: Ін Юре, 2008. – С. 242.

⁴ *Хрестоматія з історії держави і права України / Упоряд.: А. С. Чайковський, О. Л. Копиленко та ін.* – К.: Юрінком Інтер, 2003. – С. 278.

⁵ *Никифорак М. В.* Буковина в державно-правовій системі Австрії (1774–1918 рр.) / М. В. Никифорак. – Чернівці: Рута, 2004. – С. 222.

⁶ Державний архів Чернівецької області. – Ф. 3 (Крайове управління Буковини, м. Чернівці). – Оп. 1. – Спр. 3245 (Переписка з Міністерством внутрішніх справ, Міністерствами оборони і громадської безпеки про введення присяжних судів на Буковині; списки присяжних засідателів по м. Чернівці за 1869–1873 рр.) – Арк. 3.

⁷ *Худоба Н. В.* Австрійський кримінально-процесуальний кодекс 1873 року та його застосування на території Галичини / Н. В. Худоба // Форум права. – 2009. – № 2. – С. 418.

⁸ Державний архів Чернівецької області. – Ф. 3 (Крайове управління Буковини, м. Чернівці). – Оп. 1. – Вказана справа. – Арк. 4.

⁹ *Кондратюк О. В.* Судова система та судочинство у Галичині в складі Австро-Угорщини (1867–1918 рр.). Дис. ... канд. юрид. наук. – Львів, 2006. – С. 72.

¹⁰ Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Oesterreich. – XVII. Stück. Ausgegeben und versendet am 19. März 1869. – S. 123.

¹¹ *Никифорак М. В.* Буковина в державно-правовій системі Австрії (1774–1918 рр.) / М. В. Никифорак. – Чернівці: Рута, 2004. – С. 222.

¹² Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Oesterreich. – XVII. Stück. Ausgegeben und versendet am 19. März 1869. – S. 126.

¹³ Державний архів Чернівецької області. – Ф. 3 (Крайове управління Буковини, м. Чернівці). – Оп. 1. – Вказана справа – Арк. 5 зв.

¹⁴ *Бойко І. Й.* Кримінальні покарання в Україні (IX–XX ст.) / І. Й. Бойко. – Львів, 2013. – С. 308.

¹⁵ Державний архів Чернівецької області. – Ф. 3 (Крайове управління Буковини, м. Чернівці). – Оп. 1. – Вказана справа. – Арк. 5 зв. – 6.

¹⁶ Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Oesterreich. – XVII. Stück. Ausgegeben und versendet am 19. März 1869. – S. 127.

¹⁷ Державний архів Чернівецької області. – Ф. 3 (Крайове управління Буковини, м. Чернівці). – Оп. 1. – Вказана справа. – Арк. 6.

¹⁸ Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Oesterreich. – XVII. Stück. Ausgegeben und versendet am 19. März 1869. – S. 127–128.

¹⁹ Державний архів Чернівецької області. – Ф. 3 (Крайове управління Буковини, м. Чернівці). – Оп. 1. – Вказана справа. – Арк. 6 зв.

²⁰ Історія держави і права України / за ред. А. С. Чайковського. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – С. 236.

²¹ Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Oesterreich. – XVII. Stück. Ausgegeben und versendet am 19. März 1869. – S. 128.

²² Gorphe F. Reforms of the jury-system in Europe: France and other continental countries / Francois Gorphe // Journal of criminal law and criminology. – 1936. – Volume 27. – Issue 2. – P. 161.

Резюме

Урсуляк О. В. Австрійський закон про введення суду присяжних 1869 р.: історико-правовий аналіз.

Стаття присвячена австрійському закону про введення суду присяжних, прийнятому 9 березня 1869 р. з метою реалізації відповідних положень Конституції 1867 р. Проаналізовано основні статті закону 1869 р., в якому йшлося про проведення сесій суду присяжних, розподіл його складу на палату (професійні судді) та лаву (присяжні), а також процесуальні аспекти провадження по кримінальних справах у суді присяжних. З'ясовано значення австрійського закону про введення суду присяжних 1869 р. для західноукраїнських земель.

Ключові слова: суд присяжних, закон 1869 р., головуєчий суддя, вердикт, Австрія.

Резюме

Урсуляк Е. В. Австрійський закон о введении суда присяжных 1869 г.: историко-правовой анализ.

Статья посвящена австрийскому закону о введении суда присяжных, принятому 9 марта 1869 г. с целью реализации соответствующих положений Конституции 1867 г. Проанализированы основные статьи закона 1869 г., в котором шла речь о проведении сессий суда присяжных, распределение его состав на палату (профессиональные судьи) и скамью (присяжные), а также процессуальные аспекты производства по уголовным делам в суде присяжных. Выяснено значение австрийского закона о введении суда присяжных 1869 для западноукраинских земель.

Ключевые слова: суд присяжных, закон 1869 г., председательствующий судья, вердикт, Австрия.

Summary

Ursulyak O. Austrian law about introduction of jury in 1869: historic-legal analysis.

The article is devoted to the Austrian law about introduction of jury, adopted March 9, 1869 to implement the relevant provisions of the Constitution of 1867. The basic articles of the law of 1869, which was about the sessions of the jury, the distribution of its membership in the chamber (judges) and the bench (the jury), and procedural aspects of the proceedings in criminal cases in the jury, are analyzed. The value of the Austrian law on introduction of jury in 1869 for the Western Ukrainian lands is found.

Key words: the jury, Act of 1869, the presiding judge's verdict, Austria.

Отримано 25.06.2014